

Пандемиянинг юзлари

Шу кунгача, тахминан кирк миллион киши ОИТВ/ОИТС хасталиги билан яшайпти, йигирма беш миллиондан ортик киши ушбу вирус ва ОИТС билан боғлиқ бўлган хасталиклар сабабли дунедан куз юмган. Ушбу эпидемия дунё бўйлаб тарқалгани боис, уни пандемик хасталик деб номлаш мумкин. ОИТВ дуненинг барча мамлакатларида топилган, аммо баъзи бир жойларда ушбу хасталик кўпроқ тарқалган. Суб-Сахаралик Африкада энг баланд коэффицент сакланиб келмоқда ва ушбу ҳолат жуда оғир юк бўлиб, жамоатнинг кўплаб жихатларига таъсир келмоқда. Улимлар нафакат ушбу вафот этаяпганларда, балки уларнинг оила аъзоларига ҳам катта таъсир курсатмоқда, чунки даволаш учун жуда кўп маблағ сарф қилишга тугри келаяпти. Ишга қобил бўлганларнинг хасталикга дуч келишлари бутун ишчи кучининг заифлишига олиб келмоқда. Кичик болалар етим бўлиб келмоқталар, баъзан болалар узлари ҳам оналарининг хомиладорлик пайтида хасталикдан юкланиб, улимни учратишиятипти. Суб Сахаралик Африкада ҳозирги кунда ОИТВ/ОИТС сабабли тахминан ун тўрт миллион етим бўлиб қолган болалар мавжуд. ОИТВ/ОИТС ҳақида суз тутганимизда, биз ҳаммамиз дуч келияпган муаммо ҳақида гапирган бўламиз, узимизнинг ОИТВ ҳолатимизга қарамай ҳолда. Ушбу пандемик касаллик бутун дунёга, барча маҳаллаларга, оилаларга таъсирини курсатмоқда. Ушбу миллионлаб болалар учун узок-муддатли оқибатлар катта қийинчиликлар тугдирмоқда, чунки ушбу авлод ота-она бўлиш қобилиятларидан, ресурслардан маҳрум бўлиб ўсишмоқда, ва кўплаб ҳолатларда назоратсизлик ва бошқалар томонидан қамситиш ҳолатларини кечишмоқда. Шунинг учун барчамиз ўқитиш, даволаш ва қўллаб қувватлаш ҳаракатларига ўз ҳиссамизни қўшиш билан ОИТВ/ОИТС хасталигининг қучайиб бориаяпган оқимини орқага қайтаришга ҳаракаланишимиз керак. Етимларга ёрдам курсатаяпган бўви, ўқитувчи, мамлакатнинг соғлиқ вазири, миллионер филантроп қаби инсонларга биз ҳам қўшилишиб, ОИТВ/ОИТСга қарши қўрашишимиз мақсадга мувофиқ бўлади.

Жанубий Африка:

Жанубий Африканинг аҳолиси 47 миллиондан ортиқни ташкил этади. Мамлакат бўйлаб, эрақлар уртача 47 йил, аёллар эса 49 йил яшашади, шулардан 34 % қўнига 2 доллардан қам бўлган маблағга қўн кечирешлари тугри келади. Жанубий Африканинг 5.5 миллиондан ортиқи ОИТВ/ОИТС билан яшайди, яъни 18.8 % ёши катталар (бу дегани, деярли бештадан бири ОИТВ/ОИТС билан хасталанган). Ушбу кунгача, 1.2 миллион болалар пандемик деб етим бўлиб қўлишган, ушбу етимлардан 240,000таси узлари ОИТВ/ОИТС хасталиги билан яраланганлар.

Свазиленд:

Свазиленд мамлакатигадаги хасталикнинг тарқалиш ҳолати Жанубий Африкадагидан ҳам оғир, аммо умумий сони мамлакат аҳолисининг қамлиги сабабли нисбатан камроқ (тахминан 1 миллион). Аёлларнинг уртача ҳаёти 39 ёшга, эркакларнинг – 36 ёшга тенг. Тахминан 220,000 киши ОИТВ/ОИТС хасталиги билан яшамокда, бу эса мамлакатнинг ёши-катталарнинг 33.4%ни ташкил этади (15дан 49гача). Фақатгина 11% хасталанган аёл фарзандига хасталикни юқтирмаслигига қарши даволаниш имкониятига эга.

Эфиопия:

Эфиопия 77 миллион аҳолиси билан, Африканинг энг катта мамлакатларидан бирини ташкил этади, аммо ушбу мамлакатда хасталикнинг тарқалиш даражаси куйдаги таништирилган иккита Суб-Сахара мамлакатларникидан бирмунча пастроқдир. Мамлакатнинг жорий тарқалиш сони ноаниқ бўлишига қарамай, кўпинча 4% рақами қўрсатилади. БМТнинг ОИТСга қарши қўрашиш ташкилотининг тахминига қўра, бу даража ёши-катталарни сонининг 0.9-3.5%га тенгдир. Тарқалиш сонининг пастлигига қарамай, Эфиопиянинг катта аҳолиси ОИТВ/ОИТС хасталиги билан касалланганларнинг умумий сонини юқорига чиқаради. Эфиопияликларнинг 80 % икки доллардан камроқ маблағга қўнларини кечирishiларига тўғри келмокда, умр ҳаёти эллик ёш атрофидадир. Эфиопиянинг эпидемия буйича хақиқий ҳолати ноаниқлиги сабабли, БМТнинг ОИТСга қарши ташкилоти ярим миллион - 1.3 миллион киши ОИТВ/ОИТС билан яшайпганлигини тахмин қилади (давлат томонидан тақдим этиладиган рақамлар бирмунча баландроқ: 1.6 миллион). ОИТСга таълуқ бўлган хасталиклар тахминан 900,000 болаларни етим қилиб қолдирган, булардан фақатгина 25 % мактабга боришади. Статистик рақамлар оқилона маълумотни узига қамлаб олиши қийиндир, чўнки катта шаҳарлардан ташқарида тестни ўтқизиш имконияти қам, ҳамда ОИТВ/ОИТС билан яшайпган аёлларнинг фақат 1 % “Онадан Фарзандга Хасталикнинг Юқишини Олдини Олиш” дастурида қатнашмокдалар.

Нигерия:

Эфиопиянинг ҳолатига ўхшаш, Нигериянинг хасталарганлар даражаси 4% ташкил қилади, аммо унинг 131 миллионлик аҳолиси дуненинг энг қўп хасталанганлар ватанига айлантирган. Умр ҳаёти уртача қирк ёшни ташкил этади, 90 %дан ортиқ Нигерияликлар икки доллардан камроқ маблағга қўнларини кечирishiга тўғри келади. БМТ ОИТС ташкилотининг маълумотига қараганда, Нигерияда деярли 3 миллион киши ОИТВ/ОИТС билан хасталанган, вафот этганлар ўзларидан кейин 1 миллионга яқин етим қолдирганлар. Эфиопияга ўхшаш, 1 %дан камроқ аёллар “Онадан Фарзандга Хасталикнинг Юқишини Олдини Олиш” дастурида қатнашмокдалар. Маълумотларга Қараганда, савотсизлик ҳозирги қўнгача хасталикни олдини олишда асосий баръер бўлиб келмокда: 15-24 ёшли аёллар ўртасида фақатгина 18% қандай қилиб ОИТВ юқишини олдини олиш йўллари хақида маълумотга эгадирлар.

Индия:

Индиянинг ҳолати ҳам кизикарлик – у куплаб ҳолатларда назоратдан четда қолиб кетади, чунки мамлакат буйлаб тарқалиш даражаси бир фоиз атрофида ҳалос. Аммо бу бир фоиз аҳолиси бир миллиарддан ортиқ мамлакага таълуқдик – Индияда деярли олти миллион киши ҳозирги кунда ОИТВ/ОИТС билан яшамокдалар. Умр ҳаёти олтимииш йилдан ортиқ, шу уринда аҳолининг саксон фоизи икки доллардан камроқ маблағга кунларини кечиришга тугри келияпти. ОИТВ/ОИТС билан ҳасталанганлар уртасида тиббий ёрдам кечаяпганлар сони (Эфиопия ва Нигерия ҳолатларига ухшаш) фақат 7 % ташкил қилади, ва фақатгина 1.6 % ҳасталанган индиялик аёллар “Онадан Фарзандга Ҳасталикнинг Юқишини Олдини Олиш” дастурида катнашмоқдалар. Шу уринда иккита ижобий тамойилни айтиб утиш жоиздир: презервативлардан фойдаланиш даражаси жуда юқори (50% номунтазам шериклар уртасида) ва куплаб таълимот ва тарқалишни олдини олиш дастурлар жуда катта мақсадли гуруҳларни нишонлаши ишонч беради.

Америка Қушма Штатлари:

Мамлакатда истиқомат қилувчи тахминан 300 миллион киши уртасида фақат бир фоиздан камроқ тарқалиш ҳолати мавжуд. Ҳасталанган 1.2 миллион уртасида 70% даво қуришмоқда.

Украина:

Ушбу ғарбий Европа мамлақати 46 миллион аҳолиси уртасида 1.4% тарқалиш ҳолати қайд этилган. 400,000 ортиқ киши ОИТВ/ОИТС ҳасталиғи билан яшамокдалар ва ушбу рақамлар йилдан йилга купаймоқда. ОИТВ/ОИТС билан ҳасталанган хомиладор аёллардан уттиз фоизи “Онадан Фарзандга Ҳасталикнинг Юқишини Олдини Олиш” дастурларида катнашмоқдалар; номунтазам жинсий алоқа давомида презервативдан фойдаланиш даражаси баланд (аёллар уртасида – 65 % ва эркеклар уртасида – 73 %). Шунга қарамадан, фақат 7% ҳасталанган узок-муддатли даволаниш жараёнини кечмоқда.

Таиланд:

Таиланднинг аҳолиси деярли 65 миллионни ташкил қилади, шулардан уттиз-икки фоизи қунига икки доллардан камроқ маблағга яшайди. Ярим миллиондан ортиқ киши ОИТВ/ОИТС билан яшамокда, Таиланднинг умумий тарқалиш даражаси эса еши катталар уртасида 1.4 % тенгдир. Ҳозирги кунда ҳасталанган хомиладор аёлларнинг 30 % “Онадан Фарзандга Ҳасталикнинг Юқишини Олдини Олиш” дастурларида катнашмоқдалар ва тахминан 60 % ҳасталанган узок-муддатли даволаниш жараёнини кечмоқда.

Бразилия:

Бразилиянинг бугунги аҳолиси 185 миллиондан ортиқдир, ОИТВнинг тарқалиш жараёни эса ярим фоиз атрофидадир. Умр ҳаёти етмиш ёш атрофида, аммо аҳолининг 22 % камбағаллик чегарасининг кунига икки доллардан камроқ маблагга яшамокда. Тахминан 620,000 Бразилиялик ОИТВ/ОИТС билан яшамокда, аммо ҳасталанган хомиладор аёлларнинг 60 % “Онадан Фарзандга Ҳасталикнинг Юкишини Олдини Олиш” дастурларида қатнашмоқда.

Уганда:

Йигирма тўққиз миллионлик Угандада ОИТВ тарқалиш даражаси сал кам етти фоизни ташкил этади. Умр ҳаёти эллик ёшга тенг, тахминан бир миллион угандаликлар ОИТВ/ОИТС билан яшамокдалар. Шунга қушимча қилиб, тахминларга қура, бир миллион бола ОИТС сабабли етим бўлиб қолган, булардан юз мингтаси ОИТВ/ОИТС билан ҳасталанган. Ҳасталанган хомиладор аёлларнинг ун икки фоизи “Онадан Фарзандга Ҳасталикнинг Юкишини Олдини Олиш” дастурларида қатнашмоқда, эллик фоиздан ортиқ ҳасталанган эса антиретровирал дориларини қабул қилмоқдалар (БМТнинг ОИТСга қарши дастурининг маълумотига асосан). Презервативлардан фойдаланиш даражаси 50 % тенг, лекин эркақлар уртасида номунтазам жинсий алоқаларга киришиш ҳолатлари қуп учрайди.

Савол. Нима учун бу ҳолат ҳаммамизни тавотирга солиши мумкин?

ОИТВ/ОИТС пардемияси бошланган сари, биз ҳаммамиз қуплаб хатоларга йул қуйганмиз – аммо биз узимиз қилагн хатолардан урганишимиз мумкин. ОИТВ/ОИТСга қарши да во хали йук, шунинг учун тарқалишни олдини олиш ва уни қамайтириш қаби муаммоларга қаратилган таълимот дастурларини утқазиш муҳимдир. Барча маълумотлар ҳаммага маълум эмасдир, шунинг учун ушбу семинар-дастур барча саволларни йукга чиқаришга қаратилган.

Жамоятга қандай таъсир утқазияпганлиги ҳақида гапириб утдик, шу уринда, сиз ушбу ҳамжамиятда нималар ҳаётий уринни эгаллайди деб биласиз? Вирус қандай ижтимоий таъсир ва узок муддатли зарар қурсатиши мумкин?

Фикрлар/ғоялар:

1. Иш қамлиги (иктисодий таъсир),
2. Етимлик (мактаблар ва ота-оналарни йуклиги, келажак учун салбий қийинчиликлар тугдириши),
3. Умр ҳаётининг қамайиши, сил қасаллигининг тарқалиши тиббиёт тизимиға қийинчилик тугдириши (қасалхоналарни ОИТВ/ОИТС ҳасталанганлар билан тулиши ва уларни даволаш жараенини кечиритиш),
4. Ишсизлик (қасал бўлган ва унга ердам қурсатишга боғлиб бўлиб қолган оила аъзолари),
5. Қиммат даволаниш жараёни, оилавий бюджетга зарар етқазитиши қуплаб қушимча муаммоларни тугдиради (туйиб овқатланмаслик, уқиш ва тиббий

- ёрдамга эга булмаслик, кичик болаларни ишлаши ва улим келтириш холатлари бундан баъзи бир мисоллар),
6. Камситишга олиб келадиган ижтимоий стигма,
 7. Тушунмовчиликка келтирадиган ходисалар, окилона маълумот камлиги стигма ва таркалишни кучайтиришга олиб келиш холатига олиб келади
 8. Ишчи кучи таъсир булади (ишлаб чиқариш даражаси камаяди, чунки ишчи кучи бу жинсий алоқага киришадиган энг актив гуруҳдир),
 9. ОИТВ/ОИТСга қаратилган диққат бошқа муаммоларни четга суриб қуяди, ОИТС барчага таъсир қилиши мумкин (бою-камбағалга, қуплаб жинсий шерикга эга булган ёки биринчи маротаба жинсий алоқага киришган кишиларга), ва хоказо.

Пандемиянинг энг катта ютуқ ва муваффақиятсизлиги бу даволаниш тизимини ривожланиши. Албатта, бу ривожланиш катта бир ютуқдир ва хозирги кунда миллионлаб кишиларнинг ҳаётини саклаб қолувчи омил булиб хизмат қилмоқда. Аммо муваффақиятсизлиги ҳам бундан йироқда эмас. Ушбу даволаниш тизими, анти-ретровирал деб номланувчи дармонлар одамларни тула соғлом қила олмайди, факатгина ОИТВ ва ОИТС билан ҳасталанганларни умр ҳаётини узайтиради. Даволаниш узок муддатли ва баъзи холатларда мукамал жадвалдан ташкил топади ва иккиламчи эффектга эга. Энг катта муаммо – бу даволанишга муҳтож булганларга ушбу имкониятни яратиб бериш.

Ушбу даволаниш дармонлар биринчи булиб фармацевтик компаниялар томонидан ишлаб чиқарилди. Бу дегани – даволанишни уйлаб чиқишгани сабабли, бошқа компаниялар ушбу дармонни ишлаб чиқариш ҳуқуқидан маҳрумдирлар. Ушбу патентлик қонуни Савдога Боглик Интеллектуал Мулкчилик Ҳуқуқлари (СБИМХ) деб номланувчи халқаро қелишуви билан қуплаб қувватланади. Ушбу қелишувга асосан, фармацевтик компаниялар харидорларга хоҳлаган нархларни урнатиш имкониятига эга булишди – ва шу ишга ҳақиқатдан ҳам қул уришди. 1990-йилларнинг бошида даволаниш курслари йилига ун минг доллардан ортик эди. Даволаниш нархлари катта бизнес ҳисоблангани учун халқаро сиёсат масалаларига ҳам боглик булган. Дебатларнинг бир томонида АКШнинг ҳуқуқоти, Жаҳон Савдо Ташкилоти ва фармацевтик бизнес тузилмалар, буларга қарши эса – ОИТС активистлари, ННТ (Нодавлат Нотижорат Ташкилотлар), ОТСВ/ОИТС Билан Яшайган Одамлар (ООБЯО) ва Бразилия мамлакатининг ҳуқуқоти қурашишган.

Бразилия:

Биринчи ОИТВ мусбат тестлар Бразилияда эрта 1980 йилларда олинган эди, ва ушбу тарқалияпган эпидемияга қарши қурашиш учун кичик ташкилотлар уз ҳаётини топишди. Ушбу асосан католик аҳолидан ташкил топган мамлакат катта таълимот дастурини илғари сурди ва ҳуқуқоти ОИТВ/ОИТСга муносабатини узгартиришга мажбур қилди. Ҳуқуқот, уз урнида, презервативларни нархини қамайтириб, ушбу буюмни миллионлаб бепул тарқатди. Барча ҳаракатлар ижобий натижа келтирди – презервативлардан фойдаланиш 1999 йилга қелиб 4 %дан 48%га

кутарилди. Даволаниш имкониятларини мукамаллаштириш ишлари олиб борилган сари, ва тухтовсиз жамоат босими сабабли, давлат президенти барча ОИТВ/ОИТС билан хасталанганларга бепул даволаниш имкониятини яратиш тугрисида конун чикарди. Ушбу ишни амалга ошириш учун Бразилия халқаро конунларни бузишга ва патенланмаган дориларни ишлаб чикаришига ҳам тугри келди. Шу билан, ОИТВ/ОИТС билан хасталанганлар сони Бразилиянинг энг таъсир курган шаҳарларида 54 % камайди.

Бразилия томонидан бузилган конунлар катта бизнес тизимларга таълук эди, ва булар уз урнида Жахон Савдо Ташкилотидан ва АКШ ҳукуматидан Бразилияликлар дорилар чикаришни тухтатишларини талаб килишди. Бразилия эса СБИМХ келишувида камчиликни топиб, мамлакатга зарурат ҳолатда дорилар кераклик пайтида, патентларга карамай дориларни чикариш имкониятидан фойдалана бошлади. Фармацевтик компаниялар тадқиқот ва ташвиқот ишлари жуда кимматга тушмоқда дея, шу сабабли, дориларнинг нархлари ҳам баландлигини асослашади.

Чегарасиз Шифокорлар деб номланган ННТ барча мамлакатларда миллий зарурат асосида патентланмаган дориларни ишлаб чикаришни тавсия этади, аммо бу жараён жуда секин кечмоқда. Бразилия узининг тажрибаси ҳамда патентланмаган дориларни ишлаб чикариш технологияси ва мутахассисларини тақдим этишлиги хақида бошқа ривожланишган мамлакатларга эълон қилган.

Жанубий Африка:

Такқослаш учун, узининг фармацевтик индустрияси билан машҳур булган Жанубий Африка Мамлакатига назаримизни ташлашимиз мумкин. ЖАнинг бир кишига келадиган даромади бошқа Африка мамлакатлари уртасида баландроқ ва умуман олганда, Африкада энг кучли иктисодиет эгаси ҳисобланади. Нелсон Мандела бошчилигида ОИТСнинг тарқалиши 8 % ташкил этган, Мбеки бошчилигида ушбу муаммони йуқга чикаришга жуда кам ишлар амалга оширилган. 2001 йилга келиб, тарқалиш рақами 20 %гача чикди. Шу уринда, Мбеки америкалик бир олимни ишга олиб, бу олим ОИТВ узи ОИТСни тугдирмайди деб бахслашди. Бутун халқаро жамият ушбу ҳаракатни инобатга олмади ва 2000 йили халқаро ОИТС конференцияси айнан Дурбан, Жанубий Африкада утказилди. У ерда дунёнинг 5000 олими ОИТВ хақиқатдан ҳам ОИТСни тугдирадиган вирус дея тасдиқлаб, Дурбан Декларациясига имзо чекди. 2002 йили Жанубий Африка ҳукумати ООБЯО ва ННТларга қарши судда ютказди, ва бунинг оқибатда, даволаниш жараёни хасталигдан ёрдам беришини тан олишга мажбур булди. Шу билан бирга, ҳукумат охир оқибат хасталик аёлдан-фарзандга утмаслигини қафолайдиган даволаш ёрдамини бепул таъминлай бошлади. Бундай ҳолатларда биз хақиқатдан ҳам қандай қилиб ҳукуматнинг бундай муаммоларга ендошиши еки менсимаслиги катта рол уйнашига гувоҳ буламиз.